

New Perspectives on Political Economy
Volume 3, Number 1, 2007, pp. 15 – 25

František Čuhel (1862-1914)

Marek Hudík¹

JEL Classification: B19, B31

Abstract: Příspěvek se zabývá přínosem polozapomenutého českého ekonomu Františka Čuhla, jehož stěžejní dílo „Zur Lehre von den Bedürfnissen“ vyšlo právě před 100 lety. Jsou uvedena některá fakta z jeho života, zmíněn jeho hlavní přínos spočívající ve formulaci ordinální teorie užitku a ukázán jeho vliv na světové ekonomické myšlení.

¹ Autor by rád poděkoval Dagmar Gregorové, Pavlu Chalupníčkovi, Boženě Kadeřábkové, Jánu Pavlíkovi, Josefu Šimovi, Věře Škochové a pracovnícům Centra informačních a knihovnických služeb VŠE v Praze.

Marek Hudík, Ing., Katedra ekonomie, Národohospodářská fakulta, Vysoká škola ekonomická v Praze, hudikm@vse.cz

1 Úvod

Tento rok si připomínáme jedno malé výročí, o kterém se příliš neví: letos uplynulo právě 100 let od vydání stěžejní knihy nejlivnějšího předválečného českého ekonomy. Jde o knihu *Zur Lehre von den Bedürfnissen* (K nauce o potřebách)² donedávna téměř zapomenutého Františka Čuhla.

Může se zdát, že přívlastek „nejlivnější“ není na místě u někoho, kdo byl dlouho neznám dokonce i mezi odborníky na české ekonomické myšlení. Proto na obhajobu tohoto poněkud odvážného tvrzení uvedme, že žádný z tehdejších českých ekonomů se nemůže pochlubit tím, že by na něj bylo v zahraničí tolik odkazováno jako právě na Čuhla – a to takovými ekonomy, jako byli Böhm-Bawerk (1912), Slutsky (1915), Mises (1912, 1920, 1922, 1932, 1953, 1969), Mitchell (1914), Robbins (1932) či Machlup (1956). Rychle však dodejme, že Čuhel se nemůže pyšnit uceleným ekonomickým systémem jako třeba Engliš³ a jeho vědecké publikace se v podstatě redukuje na zmiňovanou jednu knihu.

Navíc se mu nikdy nepodařilo dosáhnout významného akademického postavení, což jistě přispělo k tomu, že ani po dobu jeho života se mu nedostávalo takového uznání, kterého by si zaslouhoval. Ludwig von Mises, který je velkou měrou zodpovědný za to, že Čuhlovo jméno nebylo zcela zapomenuto, pevně věřil, že Čuhel získá uznání alespoň později: ale to se, jak víme, nestalo.⁴ Čím se tedy zapsal František Čuhel do dějin ekonomického myšlení? Šlo především o zavedení ordinálního pojetí užitku. Rothbard dokonce později mluví o „Čuhel-Misesově teorii mezního užitku“⁵ jako alternativě k pojetí tradice hlavního proudu Pareto-Slutsky-Hicks-Allen založené na indifferenčních křivkách. Jeho kniha však obsahuje mnohem více než to. Než přejdeme k jeho dílu, zmíníme se krátce o jeho životě.

² Čuhel (1907).

³ Co se týče ohlasu Englišova díla v zahraničí viz Vencovský (1997). Dodejme, že na Engliše též odkazuje Mises (1949, 1969) i Hayek (1952) a je s podivem, že nedosáhl většího ohlasu mezi přívrženci Rakouské školy. Čuhel je, zdá se, mezi rakouskými ekonomy známější než Engliš, o čemž svědčí např. ten fakt, že byl Kirznerem zahrnut mezi klasiky Rakouské ekonomie. Kirzner (1994).

⁴ Mises (1978).

⁵ Rothbardova předmluva k Mises (1912).

2 Život⁶

O Čuhlově životě toho zatím není známo mnoho. Narodil se roku 1862 v Olešnici na Moravě do protestantské rodiny. Jeho otec, též František, pocházel z nedalekého Bolešína a byl rolníkem a domařem. S Františkovou matkou Josefou, rozenou Hájkovou, se oženil v roce 1861.⁷ František Čuhel ml. vystudoval gymnázium v Brně a práva ve Vídni a Praze, kde získal roku 1886 doktorát. V roce 1889 se stal koncipistou u obchodní komory v Praze, roku 1894 náměstkem sekretáře a o čtyři roky později druhým sekretářem. V devadesátých letech se též veřejně angažoval, zejména ve prospěch drobných živnostníků: roku 1896 navrhl a vypracoval projekt „Zemského jubilejního fondu císaře a krále Františka Josefa I.“ na jejich podporu. K jeho zřízení došlo v roce 1898.

Podle Gruberových⁸ vzpomínek byl Čuhel „hluboce spekulativně založen, vysokého nadání a vzdělání“ a pomýšlel na habilitaci v oboru národní hospodářství. K té však dlouho nedocházelo, k lítosti Albína Bráfa, který v něm prý viděl svého nástupce. Čuhlovi pro úřednickou práci zbývalo stále méně času pro vědu. Od konce devadesátých let devatenáctého století se navíc u něj začala projevat bližší nespécifikovaná duševní porucha a Čuhel tak odešel roku 1903 do předčasné výslužby. Přestěhoval se nejprve zpět na Moravu a poté do Vídně. Během této doby se vrátil opět k vědecké činnosti a výsledkem bylo roku 1907 vydání knihy *Zur Lehre von den Bedürfnissen*. V roce 1908 se vrátil k úřednické činnosti – stal se úředníkem Všeobecné pensijní pojišťovny ve Vídni.

O rok později ještě pomýšlel na to, stát se nástupcem Grubera (který odešel na pražskou universitu) na katedře „věd právních a státních“, Bráf mu tento záměr však údajně rozmluvil. 3. prosince 1914 Čuhel ve Vídni umírá, aniž by kdy dosáhl kýženého postavení na akademické půdě.⁹

⁶ Tato část čerpá především z nekrologu, jehož autorem je Josef Gruber (1914) a dále z materiálů, které byly autorovi laskavě poskytnuty Dagmar Gregorovou z městského úřadu v Olešnici.

⁷ Jeho matka však roku 1895 zemřela a otec se o rok později znovu oženil, s Františkou Jílkovou. Otec zemřel roku 1911.

⁸ Josef Gruber pracoval s Čuhlem v Obchodní a živnostenské komoře a pravděpodobně též spolu sudovali.

⁹ Gruber též zmiňuje, že Čuhel se pokusil o některé technické vynálezy, které dokonce byly patentovány, avšak v praxi se neosvědčily. Jedním z těch vynálezů pravděpodobně byl počítačový stroj z roku 1890. Viz Martin (1925).

3 *Kniha Zur Lehre von den Bedürfnissen*

Téma Čuhlovy knihy je přirozeným plodem intelektuálního klimatu jeho doby. Jak její podtitul napovídá, pohybuje se na pomezí mezi psychologíí a ekonomikí a snaží se též vymezit hranice obou disciplín. Tato oblast byla v jeho době vskutku aktuální – Rakouská škola se jak známo ve svých počátcích vyvíjela ruku v ruce s psychologíí a filosofií. Vedle skupiny ekonomů Mengera, Böhm-Bawerka a Wiesera existovala ještě tzv. „druhá Rakouská škola teorie hodnoty“,¹⁰ jejíž vůdčí postavou byl Franz Brentano a k níž náleželi zejména Alexius Meinong, Oskar Kraus či zakladatel Gestalt psychologie Christian von Ehrenfels.

Zatímco ekonomové hlavního proudu se soustředili především na odvození poptávky – což *de facto* znamenalo vytvoření spojovacího článku mezi teorií mezního užitku, jakožto behaviorálního základu ekonomické teorie, a kvantifikovatelných vztahů založených na peněžních cenách – rakouští ekonomové (a psychologové) se podrobněji zabývali charakterem zákonů mezního užitku a podmínkami jejich platnosti. Dobře chápali, že nová teorie je více než pouhou teorií hodnoty: že jde také o nový přístup ke studiu lidského chování obecně.¹¹

Čuhel pojal svoji knihu jako úvod k systematickému ekonomickému pojednání, které, zdá se, zamýšlel později napsat. Všiml si, že pojem potřeby, ač považován za základní pojem ekonomické vědy, je zřídka ekonomy analyzován. Sám se tohoto úkolu ujal a vytvořil propracovaný, avšak poměrně komplikovaný systém plný jím vytvořených pojmů, jako „egence“, „alterilné“ a „ipsilné“ potřeby apod. Není zde místo, abychom shrnuli závěry Čuhlovy knihy – a není to ani příliš třeba, neboť autor tak sám přehledně učinil v článku *K nauce o potřebách*,¹² jenž je přetištěn dále v tomto čísle. Uvedme pouze, že na jeho knihu bylo odkazováno především v souvislostech (1) ordinálního pojetí užitku, (2) vztahu psychologie a ekonomie, (3) použití matematiky v ekonomikí a (4) časové preference.

¹⁰ Viz Fabian & Simons (1986), kteří uvádějí, že název „druhá Rakouská škola teorie hodnoty“ převzali ze starších publikací Eatona (1930) a Reschera (1969).

¹¹ Pozdější „rozchod“ ekonomie a psychologie realizovaný především v díle Misese je výsledkem nikoli jakési nenávisti vůči psychologii jako takové: jedná se o důsledek interpretace ekonomických zákonů už ne jako empirických generalizací (kterýžto charakter mají „zákony“ psychologické), nýbrž jako logických důsledků axiomu jednání v konkrétních podmínkách.

¹² Čuhel (1907b).

Čuhlova kniha se dočkala některých ohlasů, i když ne okamžitě. V české ekonomické literatuře najdeme odkaz v poměrně vlivné učebnici Kolouškově (1918).¹³ Koloušek zmiňuje Čuhlovy argumenty proti měření intenzity potřeb v kontextu kritiky teorie hodnoty postavené na koncepci mezního užitku. Co se týče německy mluvící oblasti, Gruber zmiňuje pozitivní odkazy na Čuhla v dílech Philippoviche (1920) a Tiburtia (1914).

Především je však na tomto místě nutno uvést Böhm-Bawerkovu (1912) obšírnou odpověď na Čuhlovu polemiku. Čuhel kritizoval kardinalistické prvky v Böhm-Bawerkově učení a předložil striktně ordinalistické pojetí užitku. Právě tento spor je v souvislosti s Čuhlovým jménem nejčastěji připomínán. Na otázku, zda je tento spor významný pouze v rámci rakouské tradice či současně pro dějiny ekonomického myšlení jako takové, je však zřejmě nutné přiklonit se k prvnímu tvrzení. E. Kauder jej sice zahrnul do svých dějin teorie mezního užitku, avšak, i když sám sympatizoval s Rakouskou školou, musel uznat, že „Rakouská diskuse byla zajímavá, avšak nikoli tak pronikavá jako diskuse mimo tuto školu.“ (Kauder, 1965, s. 197).

Ekonomie hlavního proudu totiž neodvozuje ordinalistické pojetí od Čuhla, nýbrž od Pareta (1906) a následně Hickse a Allena (1934a, 1934b). Zajímavé však je, že Hicks při psaní své průlomové práce mohl být s Čuhlovou prací obeznámen. Hicks byl v té době na LSE členem „Robbinsova kroužku“ a Lionel Robbins v té době Čuhla zcela jistě znal.¹⁴ Navíc zde působil také Hayek, který dokonce podle svých slov sehrál určitou roli při formování Hicksových myšlenek v této věci, když prý přesvědčoval Hickse, aby použil aparát indiferenčních křivek.¹⁵ Hicks, pokud byl na Čuhla upozorněn, zřejmě jeho argumenty nepotřeboval, neboť již dávno přijal ordinalismus Pareta.¹⁶ Navíc pro jeho účely bylo Paterovo formalizované pojetí vhodnější než „psy-

¹³ Pro zajímavost uvedme, že to byl právě Jan Koloušek, kdo byl v roce 1910 místo Čuhla povolán na uvolněné místo na české technice po Gruberovi. Viz Gruber (1914).

¹⁴ Připomeňme, že ho citoval ho ve svém slavném Eseji již v roce 1932.

¹⁵ “Though my own preoccupation was mainly with the problems of money and capital, my liveliest recollections are of the discussions connected with the work of John Hicks which resulted in the Hicks-Allen article on “A Reconsideration of the Theory of Value” and later Value and Capital. Hicks had come from Oxford to London as a good Marshallian, and I still remember clearly an early discussion when, curiously, I, the Austrian, tried to persuade Hicks of the merits of the indifference-curve approach of which he was so soon to become the acknowledged master.” (Caldwell, 1995, s. 56-57).

¹⁶ Hicks ve svých vzpomínkách dokonce přiznal, že díky své znalosti italštiny studoval Pareta dříve než Marshalla. (Hicks, 1983, s. 356).

chologické“ pojetí Čuhlovo. Co se týče významných příspěvků samotného Robbinse k teorii užitku (konkrétně k otázce meziosobního srovnávání užitku),¹⁷ zde lze pravděpodobně mluvit o Čuhlově vlivu, ať již přímém, či zprostředkovaném skrze Misesa.

Tímto jsme se již dostali k ohlasům na Čuhlovu knihu v anglicky mluvících zemích. Uvedme, že byla příznivě recenzována v *Economic Journal*¹⁸ a v *Political Science Quarterly*.¹⁹ Dále se o ní zmiňuje Wesley Clark Mitchell (1914) ve svém přehledovém článku o přístupu k lidskému chování v ekonomii. Odkazy najdeme také u Williamse (1910), Clark Dickinsona (1919) a u Surányi-Ungera (1948). V Itálii na Čuhla potom odkazuje ve svém slavném článku Eugen Slutsky (1915) v souvislosti s problémem všeobecné platnosti I. Gossenova zákona.

Na závěr této části jsme ponechali zmínku o nejpodstatnějším vlivu, který Čuhlova kniha vykonala. Jak jsme uvedli v úvodu, bez Misesa by byl náš autor pravděpodobně zapomenut. Byl to totiž právě Čuhel, komu Mises vděčil za ordinální pojetí užitku. Je téměř jisté, že Robbins, Machlup či Kauder znali Čuhla právě díky Misesovi, nemluvě o pozdějších reprezentantech Rakouské školy. Misesovi byla Čuhlova kniha nápomocna především při psaní jeho *Theory of Money and Credit* z roku 1912, kde ukázal, že peníze (stejně jako jakákoliv jiná komodita) nemohou být měřítkem hodnoty.

4 Znovuobjevení

Nyní tedy není divu, že povznesení Čuhlova jména z propadliště dějin na výsluní je výsledkem oživení zájmu o Rakouskou školu (konkrétně její Misesovsko-Rothbardovskou větev) po pádu komunismu, které je spojeno se skupinou ekonomů kolem Josefa Šímy. Přesto však první (a zatím jedinou) porevoluční podrobnější zmínku o Čuhlovi nalezneme v díle nikoli ekonoma, nýbrž filosofa, a sice v knize Jána Pavlíka *F. A. Hayek a teorie spontánního řádu*.²⁰ Autor zde připomíná zmiňovaný spor Čuhel-Böhm-Bawerk. Vyvrcholením snah o to, dostat Františka Čuhla do obecného pově-

¹⁷ Robbins (1932, 1938).

¹⁸ Sanger (1908).

¹⁹ Mussey (1909).

²⁰ Pavlík (2004) a též Pavlík (2002).

domí, je potom ustanovení výroční přednášky v rámci *Prague Conference on Political Economy* nesoucí jeho jméno.²¹

5 Závěr

Františka Čuhla nelze chápat jako jakéhosi nepochopeného a neuznaného genia ve stejném smyslu, jakým byl třeba Gossen. Jeho dílo je zajímavé a inspirativní, nikoli však revoluční. Budiž mu přiznáno, že nezávisle rozpracoval ordinalistickou verzi teorie užitku, což je samo o sobě významným počinem. Co se týče jeho skutečného vlivu, je pravdou, že je prakticky omezen „pouze“ na Rakouskou tradici. V té však Čuhel zaujímá čestné místo. Ekonomie hlavního proudu se na Čuhla neodvolává jako na jednoho z otců moderní teorie užitku, i když jeho kniha zde vliv měla – byť pouze zprostředkovaně – skrze Böhm-Bawerka, Slutského, Misesa a Robbinse. Zda by si býval Čuhel zaslouhoval větší pozornost ekonomů hlavního proudu, to necháme na posouzení současného čtenáře. Nicméně jedno je jisté: František Čuhel byl natolik významným ekonomem, že si zaslouží, aby byl v knihách dějin českého ekonomického myšlení navždy zmiňován.

Seznam publikací Františka Čuhla

- *Poznámky o právu živnostníků k obchodu s tiskopisy na základě § 3. odst. 5. zákona o tisku ze dne 17. prosince 1862.* Právník, ročník XXV.
- *Úspěchy dělnických společenstev anglických.* Osvěta, 1893.
- *Účastenství dělníků v zisku podnikatelském.* Osvěta, 1893.
- *Jak povznést úvěr malého živnostnictva v království Českém.* Osvěta, 1896.
- *Průmysl a obchod v obvodu obchodní a živnostenské komory pražské r. 1890.* Obzor národohospodářský, ročník I., 1896, s. 181.

²¹ Tuto přednášku zatím pronesli: 2005 – Jörg Guido Hülsmann, 2006 – Jesus Huerta de Soto a 2007 – Richard Ebeling.

- *Několik slov o národním hospodářství*. Obzor národohospodářský, ročník I., 1896, s. 2. (pod pseudonymem Dr. E. B. Šimek).
- *Obchodní a živnostenské korporace, svépomocná sdružení a obchodní ústavy vzdělávací*, Merkur, Praha, 1899. (společně s J. Gruberem a R. Hotowetzem).
- *Osnova stanov pro praemiová společenstva úvěrní dle zákona z 9. dubna 1873, z. ř. čís. 70*. Praha: [Řivnáč, distributor], 1902.
- *Zur Lehre von den Bedürfnissen: Theoretische Untersuchungen über das Grenzgebiet der Ökonomik und der Psychologie*. Innsbruck: Wagner'schen Universitäts Buchhandlung, 1907.
- *K nauce o potřebách*. Sborník věd právních a státních, ročník VII. Praha, Bursík & Kohout, 1907, s. 1-33.

Dále podle Grubera (1914) Čuhel uveřejnil v roce 1888 v *Právniku* kritiku Kaizlovy Finanční vědy, na kterou její autor odpověděl ve druhém vydání. Kratší zprávy lze potom nalézt v *Nových Zprávách* a *Obzor národohospodářský* obsahuje některé jeho *Aforismy národohospodářské*.

Literatura

- [1] Böhm-Bawerk, E. von. [1912] 1959. On the Measurability of Sensations. [1912], in Böhm-Bawerk, E. von, *Capital and Interest*. Vol. 3. South Holland IL: Libertarian Press, s. 124-136.
- [2] Caldwell, B. (ed.). 1995. *The collected works of F. A. Hayek. Volume IX. Contra Keynes and Cambridge: Essays, Correspondence*. Routledge.
- [3] Clark Dickinson, Z. 1919. The Relations of Recent Psychological Developments to Economic Theory. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 33, No. 3. (May), s. 377-421.
- [4] Čuhel, F. 1907b. K nauce o potřebách. *Sborník věd právních a státních*, ročník VII. Praha, Bursík & Kohout, s. 1-33.

-
- [5] Čuhel, F. 1907. *Zur Lehre von den Bedürfnissen: Theoretische Untersuchungen über das Grenzgebiet der Ökonomik und der Psychologie*. Innsbruck: Wagner'schen Universitäts Buchhandlung.
- [6] Eaton, H. O. 1930. *The Austrian Philosophy of Values*. Norman: University of Oklahoma Press.
- [7] Fabian, R., and Simons, P. 1986. The Second Austrian School of Value Theory. In: Grassl, W.; Smith B.: *Austrian Economics: Historical and Philosophical Background*. New York: New York University Press, London/Sydney: Croom Helm, s. 37-101.
- [8] Gruber, J. 1914. JUDr. František Čuhel. *Obzor národohospodářský*, s. 423-426.
- [9] Hayek, F. A. [1952] 1995. *Kontrarevoluce vědy*. Praha: Liberální institut.
- [10] Hicks, J. R., and Allen, R. G. D. 1934a. Reconsideration of the Theory of Value. Part I. *Economica*, New Series, Vol. 1, No. 1 (February), s. 52-76.
- [11] Hicks, J. R., and Allen, R. G. D. 1934b. Reconsideration of the Theory of Value. Part II. *Economica*, New Series, Vol. 1, No. 2 (May), s. 196-219.
- [12] Hicks, J. R. 1983. The Formation of an Economist. In: Hicks, J. R.: *Classics and Moderns. Collected Essays on Economic Theory. Vol. III*. Basil Blackwell.
- [13] Kauder, E. A. 1965. *History of Marginal Utility Theory*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- [14] Kirzner, I. M. 1994. *Classics in Austrian Economics*. 3 volumes. London: William Pickering and Chatto Publishers, Ltd.
- [15] Koloušek, J. 1918. *Národní hospodářství*. Praha: Nákladem České matice technické.
- [16] Machlup, F. 1956. Rejoinder to a Reluctant Ultra-Empiricist. *Southern Economic Journal*, vol. 22, s. 483-493.
- [17] Martin, E. [1925] 1992. *The Calculating Machines: Their History and Development*. The Massachusetts Institute of Technology and Tomash Publisher,

- <http://www.rechenmaschinen-illustrated.com/Martinsbook/Ernst%20Martin-%20-%20Rechen%20Machinen%20OCR%204.pdf> [20.8. 2007]
- [18] Mises, L. von. [1912] 1981. *The Theory of Money and Credit*. Indianapolis, IN: Liberty Fund, Inc.
- [19] Mises, L. von. [1920] 1990. *Economic Calculation in the Socialist Commonwealth*. Auburn: The Ludwig von Mises Institute.
- [20] Mises, L. von. [1922] 1981. *Socialism: An Economic and Sociological Analysis*. Indianapolis, IN: Liberty Fund, Inc.
- [21] Mises, L. von. [1932] 2003. *Epistemological problems of Economics*. Auburn: Ludwig von Mises Institute.
- [22] Mises, L. von. [1949] 1966. *Human Action*. Chicago: Contemporary Books.
- [23] Mises, L. von. [1953] 1977. Comments about the Mathematical Treatment of Economic Problems. *Journal of Libertarian Studies*, Vol.1, No. 2, s. 97-100.
- [24] Mises, L. von. 1978. *Notes and Recollections*. South Holland, IL: Libertarian Press.
- [25] Mises, L. von. 1969. *The Historical Setting of the Austrian School of Economics*. New Rochelle, N.Y.: Arlington House.
- [26] Mitchell, W. C. 1914. Human Behavior and Economics: A Survey of Recent Literature. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 29, No. 1. (November), s. 1-47.
- [27] Mussey, H. R. 1909. Zur Lehre von den Bedürfnissen by Franz Cuhel. *Political Science Quarterly*, Vol. 24, No. 2. (June), s. 323-325.
- [28] Pareto, V. [1906] 1966. *Manuel d'Économie Politique*. Genève: Libraire Droz.
- [29] Pavlík, J. 2002. Na obranu (nikoliv příliš) extrémního apriorismu. In: PAVLÍK, Ján (ed.). *Filosofické základy metodologie ekonomických věd I*. Praha : Oeconomica, s. 11-81.

-
- [30] Pavlík, J. 2004. *F. A. Hayek a teorie spontánního řádu*. Praha, Professional Publishing.
- [31] Phillipovich, E. von. 1920. *Grundriß der Politischen Oekonomie*. Tübingen.
- [32] Reschner, N. 1969. *Introduction to Value Theory*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- [33] Robbins, L. [1932] 1945. *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*. London: Macmillan.
- [34] Robbins, L. 1938. Interpersonal Comparisons of Utility: A Comment. *The Economic Journal*, Vol. 48, No. 192. (December), s. 635-641.
- [35] Rothbard, M. N. 1956. Toward a Reconstruction of Utility and Welfare Economics. In Mary Sennholz (ed.), *On Freedom and Free Enterprise: Essays in Honor of Ludwig von Mises*. Princeton, NJ: D. Van Nostrand Co., s. 224-262.
- [36] Rothbard, M. N. 1988. *Ludwig von Mises: Scholar, Creator, Hero*. Auburn, AL: The Ludwig von Mises Institute.
- [37] Sanger, C. P. 1908. Zur Lehre von den Bedürfnissen by Franz Čuhel. *The Economic Journal*, Vol. 18, No. 70. (June), s. 32.
- [38] Slutsky, E. [1915] 1998. On the Theory of the Budget of the Consumer. In Lancaster, K. J. (ed.), *Consumer Theory*. Cheltenham: Elgar, s. 27-51.
- [39] Surányi-Unger, T. 1948. Individual and Collective Wants. *The Journal of Political Economy*, Vol. 56, No. 1. (February), s. 1-22.
- [40] Tiburtius, J. 1914. *Der Begriff des Bedürfnisses. Seine psychologische Grundlage und seine Bedeutung für die Wirtschaftswissenschaft*. Jena: Fischer.
- [41] Vencovský, F. 1997. *Dějiny českého ekonomického myšlení do roku 1948*. Brno: Georgetown (Jiříkov): Masarykova univerzita: Nadace Universitas Masarykiana.
- [42] Williams, J. M. 1910. Outline of the Theory of Social Motives. *The American Journal of Sociology*, Vol. 15., No. 6. (May), s. 741-780.

